

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, І ТРУДОВОГО ПРАВА

Т.С. Коваленко

кандидат юридичних наук
(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка)

УДК 346.9

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОЗИВАЧІ НА ЗАХИСТІ НЕОСОБИСТИХ ІНТЕРЕСІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Досліджено сутність та види неособистого позову як процесуального засобу захисту державних, суспільних та групових інтересів у господарському судочинстві. Здійснено аналіз поняття «процесуальний позивач». Встановлено, що, відповідно до господарського процесуального законодавства України, провадження у справах, коли особа, що звернулася до суду із позовом, не є вигодонабувачем, порушується лише у випадках, прямо передбачених законом. Доведено необхідність гармонізації публічних (державних, суспільних) та приватних інтересів господарюючих суб'єктів з метою забезпечення нормального функціонування економіки України.

Ключові слова: неособистий позов, процесуальний позивач, груповий позов, публічний інтерес, державний інтерес, суспільний інтерес, господарське судочинство.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах ринкової трансформації економіки України та формування нової господарської системи, яка б ґрунтувалася на сукупності суб'єктів господарювання різних форм власності, особливого значення набуває необхідність забезпечення публічних та приватних інтересів, їх гармонізації в господарських відносинах. Одночасно важливою умовою правильного функціонування соціально орієнтованої економіки є здатність держави забезпечувати захист не лише прав та інтересів окремих суб'єктів господарювання, але й публічних (державних, суспільних), групових інтересів. У цьому аспекті одним з засобів господарського процесуального законодавства, який забезпечує захист конституційного правопорядку у сфері економіки, що передбачено ст. 5 Господарського кодексу України, є неособистий позов.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Ступінь наукової розробленості теоретичних та практичних проблем господарського судочинства за позовами про захист державних та суспільних інтересів, а також інтересів невизначеного кола осіб у вітчизняній науці є невисоким. Це пов'язано з тим, що дослідження правової конструкції неособистого позову переважно проводилися російськими науковцями, серед яких не можна не назвати В. Яркова, С. Альохіну, Г. Осокіну та

М. Вікут. В українській науці ці питання здебільшого порушувалися вченими-цивілістами, такими як В. Комаров, Н. Сакара та Т. Степаненко. Відтак, незважаючи на те, що вже тривалий час різні аспекти звернення до суду з неособистими позовами в порядку господарського судочинства висвітлюються в юридичній літературі, багато проблем, пов'язаних із зверненням до суду процесуальних позивачів, які не є вигодонабувачами у справі, і сьогодні залишаються невирішеними. А тому актуальність обраної для дослідження теми не викликає сумнівів.

Метою дослідження є аналіз сутності та видів неособистого позову в господарському судочинстві як процесуального засобу захисту публічних та групових інтересів, право на звернення до господарського суду з неособистим позовом

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 ГПК України, право на звернення до господарського суду мають підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (далі – підприємства та організації), мають право звертатися до господарського суду згідно із встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності [1].

Наведена стаття визначає право на звернення до суду як специфічне процесуальне право. На думку Е. Харитонові, останнє може бути розглянуте у двох аспектах: 1) як абстрактне право, тобто як потенційна можливість відповідних суб'єктів на звернення до господарського суду за захистом порушеного права або законного інтересу; 2) як персоніфіковане право, тобто як право конкретної юридичної чи фізичної особи, яка вважає, що її права та охоронювані законом інтереси порушено, на необхідне втручання органу судової влади для їх визнання та належної реалізації. В першому аспекті право на звернення до господарського суду є невід'ємним елементом правового статусу всіх юридичних осіб, які зареєстровані у такій якості у встановленому законом порядку, а також громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності. Тобто це право перетворюється на конкретне право у випадку наявності у суб'єкта інтересу у захисті його прав. Право на звернення до господарського суду як суб'єктивне право реалізується у формі права на подання позову [7–9].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 ГПК України до кола осіб, які мають право на звернення до господарського суду віднесено: підприємства, установи, організації, інших юридичних осіб (у тому числі іноземних), громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльно-

сті. Даним положенням закріплене право зазначених осіб на звернення до господарського суду не лише за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених Господарським процесуальним кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

В аспекті цієї роботи особливий інтерес представляє зміст ч. 2 ст. 1 ГПК України, в якій законодавець закріплює право на звернення до господарського суду також за державними та іншими органами, громадянами, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, у випадках, встановлених законодавством України. Це, зокрема, стосується права на звернення до господарського суду органів Антимонопольного комітету, Рахункової палати, прокурорів та їх заступників. Слід підкреслити, що законодавець не персоніфікує осіб, у чиїх інтересах подаються позови державними та іншими органами у випадках, передбачених законом, але логічно було б припустити, що на увазі мається право на звернення до суду з позовами про захист публічних інтересів.

В юридичній науці позови, в яких особа, що звернулася до суду за захистом, не є вигодонабувачем, називають неособистими [3, с. 79]. В. Комаров та В. Бігун відносять до них позови: 1) про захист публічних та державних інтересів; 2) групові позови про захист невизначеного кола осіб [4, с. 93]. Не вдаючись до аналізу наведеної класифікації, зазначимо лише, що вона, на наш погляд, є найбільш вдалою для дослідження неособистого позову в аспекті цієї статті.

Не можна не погодитися з І. Решетніковою та В. Ярковим, що поняття «публічний (державний) інтерес» та «інтерес невизначеного кола осіб» співвідносяться як матеріально-правове та процесуально-правове поняття. Відтак, публічні інтереси відтворюються у сфері публічного права, тобто у тій сфері, яка є важливою для суспільства, а правовий інститут позову на захист невизначеного кола осіб – лише процесуально-правове поняття, яке визначає вид процесуального звернення та вид судочинства. Що стосується «інтересів невизначеного кола осіб», то останні можуть походити з норм як публічного, так і приватного права [5, с. 144]. Це твердження ґрунтується на розумінні простої істини: якщо широке коло осіб у силу недосконалості чинного законодавства є неспроможними захистити свої інтереси, ці особи апелюють за захистом своїх порушених прав до держави. Бо лише таким чином останні можуть забезпечити реалізацію своїх конституційних прав на судовий захист. Отже, неособисті позови подаються до суду з метою захисту «чужого» (не власного) інтересу.

Що стосується правовідносин у сфері господарювання, поняття неособистого позову не лише знайоме господарським судам, але й тривалий час ними використовується. Аналіз положень Господарського процесуального кодексу України дозволяє зробити висновок, що законодавець передбачає можливість звернення до господарського суду з неособистим позовом. Але користування цим правом допускається лише у випадках, передбачених законом.

Так, відповідно до ст. 25 Закону України «Про антимонопольний ко-

мітет України» [6], з метою захисту інтересів держави, споживачів та суб'єктів господарювання Антимонопольний комітет України, територіальні відділення Антимонопольного комітету України у зв'язку з порушенням законодавства про захист економічної конкуренції органами влади, юридичними чи фізичними особами подають заяви, позови, скарги до суду, в тому числі про: визнання недійсними нормативно-правових та інших актів, зокрема рішень, наказів, розпоряджень, постанов тощо, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю чи розірвання угоди в разі невиконання ними у встановлені строки рішень органів Антимонопольного комітету України про скасування або зміну актів, прийнятих органами влади, органами місцевого самоврядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, або про розірвання угоди; стягнення не сплачених у добровільному порядку штрафів та пені; припинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції; зобов'язання виконати рішення органів Антимонопольного комітету України; безоплатне вилучення товарів з неправомірно використаним позначенням та (або) копій виробів іншого суб'єкта господарювання; вилучення, накладення арешту на майно, документи, предмети, інші носії інформації у місцях проживання та інших володіннях особи; з інших підстав, передбачених законом.

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7], громадські природоохоронні організації мають право подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій.

Відповідно до ст. 11 Водного кодексу України [8], громадяни та їх об'єднання, інші громадські формування у встановленому порядку мають право подавати до суду позови про відшкодування збитків, заподіяних державі і громадянам внаслідок забруднення, засмічення та вичерпання вод.

Відповідно до п. 11 ст. 10 Закону України «Про державну податкову службу в Україні» [9], до функцій державних податкових інспекцій в районах, містах без районного поділу, районах у містах, міжрайонні та об'єднані спеціалізовані державні податкові інспекції виконують такі функції: подають до судів позови до підприємств, установ, організацій та громадян про визнання угод недійсними і стягнення в доход держави коштів, одержаних ними за такими угодами, а в інших випадках – коштів, одержаних без установлених законом підстав, а також про стягнення заборгованості перед бюджетом і державними цільовими фондами за рахунок їх майна; звертаються до суду в інших випадках, передбачених законом.

Висновки. Тобто право на звернення до господарського суду з неособистим позовом є обмеженим та повинно бути прямо передбачене законодавчими актами України. Це право реалізується шляхом подання позовів, що захищають публічні інтереси або інтереси необмеженого кола осіб. Неважко побачити, що такі позови переважно відновлюють порушені інтереси як позивача, так і держави або суспільства в цілому. При цьому останні можуть повністю або частково збігатися з інтересами державних органів, підп-

приємств та суспільних організацій, з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді чи зовсім не збігатися з ними. Однак держава може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, а й у функціонуванні приватних юридичних осіб. Втім, на жаль, в Україні недостатньо уваги приділяється дослідженню інтересів приватних підприємств у контексті державної політики. Навпаки, держава та підприємство з низкою приватних інтересів сприймаються як функціонально протилежні начала, які виконують різноспрямовану діяльність. Але такий підхід є недалекоглядним та не відповідає сучасним напрямкам економічної політики держави. Відтак, з метою вдосконалення господарського процесуального законодавства, вважаємо доцільним проведення ґрунтовних наукових досліджень неособистого позову як процесуального засобу захисту «чужого» (не власного) інтересу в рамках господарського судочинства.

Бібліографічні посилання

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ : станом на 16.05.2012 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
2. Хозяйственный процессуальный кодекс Украины : научно-практический комментарий / под ред. Е. И. Харитоновой. – Х., 2006.
3. *Беляневич О.* Неособистий позов як процесуальний засіб захисту публічних інтересів у господарському судочинстві / О. Беляневич. – Юридична Україна. – № 2. – 2006. – С. 78–82.
4. Проблемы науки гражданского процессуального права / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова; под ред. В. В. Комарова. – Х., 2002.
5. *Решетникова И. В.* Гражданское право и гражданский процесс в современной России / И. В. Решетникова, В. В. Янков. – Екатеринбург-Москва, 1999.
6. Про антимонопольний комітет : Закон України від 26.11.1993 № 3659-ХІІ [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>.
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
8. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>.
9. Про державну податкову служби в Україні : Закон України від 04.12.1990 № 509-ХІІ [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/509-12>.

Коваленко Т.С. Процесуальные истцы на защите неличных интересов в хозяйственном судопроизводстве. Исследованы сущность и виды неличного иска как процессуального способа защиты государственных, общественных и групповых интересов в хозяйственном процессе. Осуществлен анализ понятия «процессуальный истец». Установлено, что, в соответствии с хозяйственным процессуальным законодательством Украины, производство по делам, когда лицо, которое обратилось в суд с иском, не является пользополучателем, возбуждается только в случаях, прямо предусмотренных законом. Обоснована необходимость гармонизации публичных (государственных, общественных) и частных интересов хозяйствующих субъектов с целью обеспечения нормального функционирования экономики Украины.

Ключевые слова: *неличный иск, процессуальный истец, групповой иск, публичный интерес, государственный интерес, общественный интерес, хозяйственное судопроизводство.*

Kovalenko T. S. Procedural claimant on the protection of non-personal interests in economic proceeding. The article analyzes the nature and types of non-personal claim

procedure as a way to protect the state, public and group interests in the economic process. Carried out analysis of the concept "procedural plaintiff." In accordance with the economic procedural legislation of Ukraine, for the production, when a person, which appealed to the court not benefit, initiated only in the cases expressly provided by law, it is stated. The necessity of harmonization of public (state) and private interests of business entities in order to ensure the normal functioning of the economy of Ukraine.

The author concluded that the right to economic judicial recourse with non-personal suit is not restrained and should be directly stipulated by Ukrainian legislation. This right is being realized through making claim which protect public interests or interests of unlimited range of persons. Such claims mostly restore violated interests both of a claimant and the government and of the society in the whole. Moreover the latter can completely or partly coincide with interests of authorities, enterprises and public organizations, with interests of companies with state property share in statutory capital or completely disagree with it. However the government can perceive its interests not only in their activities but in functioning of private legal entities.

Keywords: *impersonal lawsuit, procedure plaintiff, interest of a group of persons, the public interest, the state interest, economic justice.*

Надійшла до редакції 30.05.2013

І. Ю. Коцелєв

кандидат економічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

С. В. Кондратюк

кандидат економічних наук, доцент
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 33

СПЕЦИФІКА ПОНЯТЬ "ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ", "ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМНИЦТВА" ТА " ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА"

Досліджено поняття: "економічна безпека підприємницької діяльності", "економічна безпека підприємництва" та " економічна безпека підприємства".

Ключові слова: *економічна безпека, економічна безпека підприємницької діяльності, економічна безпека підприємництва, економічна безпека підприємства.*

Постановка проблеми. Що є безпекою підприємства в ринковій економіці і підприємницькій діяльності? Якими є зміст, форми, методи, засоби, особливості економічної безпеки в умовах України? На ці й інші питання менеджер безпеки конкретної організації завжди повинен давати вичерпні відповіді. Менеджери і фахівці з безпеки підприємництва, бізнесу, державних і інших організацій зобов'язані глибоко знати закони, принципи і технології ринкової економіки. Не тільки блага і успіхи чекають ці організації і види діяльності – ця діяльність нерідко пов'язана з величез-